

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ו, תשט"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מנחם זולאי ז"ל

ביום ד' בכסליו תשט"ו חלך לעולמו, שלא בזמנו, ד"ר מנחם זולאי, חבר האקדמיה ללשון העברית. בשמו של זולאי קשור מקצוע הפיוט הארץ-ישראלי, פייטניו ופיוטיהם. עיקר מעשיו היה מהדורת פיוטי ינאי, שעל ידה יצא לו שם עולם. מתוך דפים פזורים, שהפרוץ מרובה בהם על העומד, והקשה יתר בהם על הברור, צירף ספר קרובות והחזיר לספרות העברית אבדה גדולה, יצירתו של פייטן, שאין כיוצא בטיבו בשאר כל הפייטנים. כמה אומה צריכה לשהות עד שהיא זוכה להעמיד פייטן, כמה כוחות צריכים להתחבר, כמה מזגים וטבעים צריכים להתפתח כדי שיחא פייטן עומד מהם. לפיכך שומרת אומה על פייטניה ועל יצירתם וצורת אותם בצרור חייה, וקשה לאותה האבדה, שפייטן אבד ממנה, ואין הסבר לכך אלא בטלטולי גלות ודיר זולאי, שהיה מחזיר את האבדות ומזכיר את הנשכחות, שמו ייזכר בטובות ויכרונותיה של הספרות העברית.

מפעלו עומד בתחום הפיוט ונופו נוטה לתחום הלשון, הוצאתם של דברי פיוט לאור מזיק את המהדיר לשבע חקירות ודרישות בלשונו של הפייטן, ואין צריך לומר דבריו של פייטן קדמון, שלשונו מופלגת מידיעתנו, שמה שנראה

פשוט אפשר הוא מסופק, ומח שנראה משובש אפשר הוא מגופי לשון, ולפיכך הייתה הלשון בידי הד"ר זולאי כלי ראשון בחקירותיו בפיוט.

ירא היה ד"ר זולאי וחרד על כתבי הפייטנים, שהיה עוסק בהם, כמי שעוסק במלאכת שמים. מפני מידת הזהירות שהייתה בו וענוותנותו שהביאה מצית יוצרו היה מקפיד שלא לפסוע על פני גרסאות, ולא נטל כוח פסקנות לעצמו להעמיד גרסה על דעתו, אלא דרכו היה לחביא מה שנמצא כתוב בכתבי חיד ולהעיר, שמא כך צריך לומר ושמא כך, ובמקום שמצא דברים סתומים ונוסחות שקשה לכוונם, מעולם לא הקדים כבוד חכמתו לכבודם של הפייטנים ולשונם, אלא היה כותב, כדרך רש"י: לא ידעתי פירושו, וחסד עשה בזה עם הלשון, שהרבה ספקות לפני עצמו ולפני חכמים אחרים, להרבות את השמחה של התרתם, שדבר שהוא סתום היום — אפשר למחר הוא מתפשט.

עוד טובה עשה עם הלשון במהדורת, פיוטי ינאי משום מידת כובד ראש שהיה נוהג בלשון, אפילו בדברים שמלומדים אחרים לא הקפידו בהם. נוהגים הם מהדירים של פיוטים עתיקים שכתובם מלא, שכיוון שהם מנקדים אותם, עושים את כתיבם חסר. אף פיוטי ינאי כתובים בכתב-חיד בכתב מלא ומלא דמלא. ואף-על-פי שניקדם זולאי, מכל מקום לא ראה רשות לעצמו למחוק את אימות הקריאה, והיה כותב את המלא ומנקד את החסר, לפי שחם על לימוד הלשון, שאפשר ללמוד מן הכתיב המלא. וכך היה נוהג בשאר הפיוטים שפרסם משל פייטנים אחרים.

אף עשה זולאי מעשים ממש לשם הלשון העברית.
 שמילא את אוצרותיה במלים מלשון הפייטנים והתקין
 רשימות של צורות לשון. שאינן ידועות ממקור אחר. כגון
 "סלים וצורות בפיוטי נחמיה בן שלמה בן חימן הנשיא"
 (ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ספר ד', עמ' רמ"א —
 רמ"ו). שמניינן מגיע למאות. מטבעות לשון אלו, שזכות
 בילויין תלויה בזולאי, אין שיעור לערכן ללשון העברית.
 שחרי כבר נוצרו בכוח השירה, ולא יצטרך אדם בזמן מן
 הזמנים לעשות את אשר כבר עשוהו.

ויתר על מעשה זה עשה ללשון העברית במירושו
 למלים ולצירופי לשון הרבה מפיוטיו של ינאי. במחקרו "עיוני
 לשון בפיוטי ינאי" (ידיעות המכון הנ"ל, ספר ו') הגדיר את
 משמען של הרבה צורות חדשות שלא היו ידועות כלל, וביררן
 בשפע של דוגמאות ממקורות של כ"י שאינם ידועים. וגם
 היה נוטל צורות ידועות ומצחצחן ומעביר את החלודה שעלתה
 עליהן. והבריקו בהן הוראות חדשות שנשתכחו בהמשך הימים.
 זיוי זוהר לאין שיעור נשתחקו מן הלשון העברית בימי
 גלגוליה, והרבה מהם החזיר לה זולאי במחקרים מדוקדקים
 ומושגים.

בשעה שנבחרו היחידים לאקדמיה של חלשון העברית,
 נתנו הבוחרים עיניהם במי שהכניס לה ללשון העברית
 צעדים מרובים, בד"ר זולאי, ובחרו בו. וחוא חרגיש מיד
 בחובה, שגדולה זו מטילה עליו, ובא ליתן חלקו מן החלקה
 שהוא עורך בה, מן הפיוט, וקבע לו להיות בורר בלשון הפייטנים
 ומעלה משם לשונות שיש בהם צד חיפה לשעה זו, אם מפני

שיש בהם כדי למלא שום צורך של שימוש, ואם שיש בהם
כדי ללמד, ולפרש את הלשון. שלושה מאמרים ראשונים
נדפסו בלשוננו לעם¹, וידו הייתה שלוחה להוסיף ולעשות
מלאכתו. מלאכת החיבור, בתחום הפיוט והלשון, ובנפשו
הייתה רקומה תכנית למעשים רבים, שלא זכו להתקיים.
מפני תשישות כוחו היה עושה ד"ר זולאי את מלאכתו
בייסורים הרבה, אבל דבריו מאירים ושמחים, כאותן הפנינים
שבניצוצי זוהרן נבלעו מכאוביהם של בעלי החיים שנשחקו
בפצעיהם. ועתידים ערכי הלשון שחביא ד"ר זולאי להיקבע
כפנינים בכתרה של הלשון העברית.